

Dagens frågor

Att tänka rätt

Thorilds berömda devis: "att tänka fritt är stort, att tänka rätt är större", pryder som bekant Uppsala universitets aula. Efter genomförandet av U 68 lär studenter och lärare efterhand få anledning att med allvar besinna den manande innebörden i denna sats.

Troligen kommer våra författare att än snabbare få lära sig att "tänka rätt", om utbildningsministern får igenom sitt förslag till ett allmänt stöd åt ny svensk skönlitteratur. Det stödssystem, som litteraturutredningen framfört, nämligen att årligen 400 böcker skulle få dela på fem och en halv miljoner kr, har nämligen förkastats av hr Zachrisson. Han vill i stället för detta generella förhandsstöd — där motprestationen från förlagen skulle vara att 1 250 ex av varje stödd bok skulle lämnas till biblioteken — ge premier i efterhand inom ramen för ett belopp på 500 000 kr fördelade på 50 böcker per år. Den vittra aeropag, som skulle sköta fördelningen och bestämma formerna härför, skulle bli statens kulturråd.

Det antogs i förstona att hr Strängs tunga hand på kassakistan varit den avgörande orsaken till att litteraturutredningens ambitiösa och rimligt konstruerade förslag fått gå i papperskorgen. Men så lär icke vara fallet; hr Zachrisson och hans livvakt av kulturknuttar i utbildningsdepartementet påstås själva ha kläckt idén.

Ett indicium på att den tolkningen är riktig har framkommit genom den socialdemokratiska tidningen Arbetarens avslöjande att det finns (hittills hemlighållna) utkast till direktiv för en utredning, som skulle avskaffa upphovsmannarätten till litterära och konstnärliga verk. De stolta fäderna till detta initiativ skulle vara hrr Lidbom och Zachrisson. De påstås vilja i jämlikhetens namn slå ner den kommersialiserade kulturens hydra genom att avskaffa rätten för en författare eller konstnär att få ersättning för sitt arbete efter marknadsvärdet. I stället skulle ersättning utgå från staten efter generella grunder och i

kollektiva former. Det skall bli intressant att få se dessa direktiv in extenso — bli för att få veta om det är meningen att statens kulturråd skall betros också med uppgiften att soulagera författare och konstnärer för deras exproprierade äganderätt till frukterna av sitt arbete.

Genomförs författarstödet i statspremiernas form och expropriationen av upphovsmannarätten, skulle hrr Zachrisson och Lidbom gå till historien som de första politiker väster om järnridån, vilka lyckats socialisera t o m kulturlivet.

Redan hr Zachrissons premiesystem räcker en bra bit på vägen. Om man erinrar sig att statens kulturråd till ungefär 3/4 består av vänsterns kulturkändisar och att t o m de extrema kulturradikalerna är väl företrädda, kan man lätt tänka sig hur premierna kommer att fördelas. De kommer somoftast att gå till väl-sinnat folk med hatten i den ena handen och partibok av rätt kulör i den andra.

Sovjetisk idyll

I början av 50-talet, i slutet av Stalinepoken, hade New York Times som korrespondent i Moskva en framstående journalist, Harrison Salisbury. Sedan han lämnat sin post gav han ut en bok om sina erfarenheter, "Moscow Journal". Den var byggd på hans dagbok, på telegram och rapporter till tidningen. Av dess tre komponenter var bara dagboken äkta. All rapportering, även den obetydligaste, var censurerad, och korrespondenterna för 20 år sedan tvingades anpassa sig. De många exemplen på vad censuren skurit bort kan tyckas löjliga men är samtidigt förskräckande. Censorn tänkte på att han bokstavligen satt livet på spel i sitt yrke och skar i överkam. Reportern skickade hem vad som blev över och visste att det blev urvattnat och vinklat och förvrängt.

Jämför man dessa arbetsvillkor med dem under vilka Dagens Nyheter korresponderar

Per Sjögren arbetat och som beskrivits i "Sidor av Sovjet" (Pan/Norstedts, capris 30 kr), lever han i den rena idyllen. Han bor hyggligt, köper mat i de privilegierades varuhus, får tala med vem han vill, får resa på långa reportageresor och intervjuar alltid tillfredsställda människor som bjuder honom på söt champagne. Till och med i Karelen har han varit och på ön Kisji i Onega har han fått se kyrkan, vars motsvarighet inte som han tror finns i norska stavkyrkor utan i Kerimäki i Finland, där kyrkan dessutom får användas. I Karelen är alla nöjda, och folk kommer dit ända från USA. Det gjorde finnar också under Stalintiden, lockade av löften som inte hölls. Men Sjögren har inte träffat dem, ty de avrättades eller sändes till arbetsläger.

Sjögren skriver gärna och bra historia i sin bok, men ogärna om revolutionstiden och Stalins tid. Han talar om de jättelika byggena i Sibirien men nämner ingenting om de hekatomber av liv som de kostade eller om vem som drev slavlägren. Han har besökt den sibiriska vetenskapstaden Akademgorok, grundad 1957, men nämner inte någon dess företrädare, till vilken ingen kom frivilligt. Men det skall sägas att hans kapitel om Baltikum är annorlunda. Han bemödar sig i hela boken att hålla jämvikt och skriva objektivt. Just därför är det inte möjligt att förbigå vad som hänt i de baltiska staterna sedan den dag 1940, då de besattes.

En sida berör Sjögren med mycket lätt hand, men den intresserar yttervärlden. Finns det en opposition i Sovjet? Nej, säger Sjögren, men det finns enstaka individer eller en handfull människor som samverkar, som är "annorlunda". Västkorrespondenterna bör för säkerhets skull hålla sig ifrån dem. Han bör veta det. En del av dem lär för övrigt sitta i sinnessjukhus eftersom de ogillar regimen; det är säkert lätt att undvika dem. Andra landsförvisas och existerar inte längre som sovjetmänniskor. Betyder de någonting?

För samvetet i den fria världen betyder det väl något som exempel, men, om man förstår

Sjögren rätt, i Sovjet ingenting. Landet är för stort, för enhetligt med sin centralstyrda publicitet, för avstängt, för välbevakat. Folk lever där och dör där och får numera se på utländsk TV, men de får inte låta sig påverkas till att ge uttryck för eventuella tankar. Idyllen söver. De har vant sig. Sjögren själv fann sin bostad stå under polisuppsikt och mikrofoner i sina väggar, men han vande sig också.

Kommunens väl

Den svenska lagstiftningen förutsätter existensen av politiska partier. Är de tillräckligt framgångsrika i kampen om väljarnas ynnest, utgår t o m statliga och kommunala bidrag. Ju fler anhängare de får, desto mer pengar erhåller de enligt Bibelns ord "Den som haver, honom skall varda givet".

Genom ett system med tilläggsmandat vid fördelningen av riksdagsmandaten kan nästan hundra procentig proportionalitet uppnås mellan partierna. Detta är otvivelaktigt ett gott inslag i den svenska författningen. Det finns dock en begränsning. Ett parti måste ha fått minst fyra procent av rösterna i hela landet eller minst tolv procent i en valkrets för att få vara med om fördelningen av mandaten. Även om vissa principiella invändningar kan riktas mot detta system, bör det bibehållas. Demokratin mår sällan väl av ett överflöd av partier. I Danmark, där spärren för småpartier ligger så lågt som vid två procent, har en mängd partier i folketinget gjort sitt till för att försvåra en handlingskraftig regeringskombination och därigenom bidragit till att fördjupa landets ekonomiska och politiska kris.

Genom uppdelningen i valkretsar i kommunerna blir det inte alls samma proportionalitet vid mandatfördelningen där som i riksdagen. Vissa partier blir orimligt svagt representerade i förhållande till sina röstetal. Det borde därför vara naturligt att även på det kommunala planet införa ett system med tilläggsmandat för att åstadkomma större pro-

portionell rättvisa.

I en del kommuner förekommer särskilda partibildningar utöver de etablerade rikspartierna. Utredningen om den kommunala demokratin har studerat vad dessa lokala småpartier har betytt. Många gånger är det fråga om "tillfälliga gästspel" för ett lokalt parti. Hela 44 procent av dem har bildats efter 1971. 70 procent av dem har uppkommit i kommuner med mindre än 20 000 invånare. De förekommer inte alls i kommuner med mer än 50 000 invånare. Under den nuvarande mandatperioden finns det 61 lokala partibildningar, varav nio är valkonstruktioner av rikspartier och fjorton lokala utbrytningar ur etablerade partier.

Flera av de lokala partiernas företrädare uppfattar sin egen aktivitet som "opolitisk". Det är ett högst diskutabelt synsätt. Uppenbarligen är man emellertid av olika anledningar missnöjd med de befintliga partierna och söker därför skapa en organisation, som enbart vill se kommunens bästa — ett parti som paradoxalt nog skulle stå över partipolitiken.

Skall man införa spärrar mot sådana partier?

Det gäller, som utredningen framhåller, att göra en avvägning mellan önskemålet att uppnå största möjliga proportionalitet mellan partierna och nödvändigheten av att förhindra en långtgående partisplittring. Det mesta talar dock för att ingen spärr alls bör förekomma. Under inga omständigheter bör den sättas så högt som vid fyra procent. Lokala partier bör betraktas som symptom på missnöje med vissa kommunala förhållanden eller med de etablerade partierna. Dessa har då alla skäl i världen att se mera självkritiskt på sin verksamhet. Risken för nya partibildningar, som har en reell chans att hävda sig i ett val, kan vara en nyttig påminnelse om de befintliga politikernas dödlighet. Håller de inte tillräcklig kontakt med väljarna, eller låter de pampväldet florera, bör medborgarnas reaktion kanaliseras via nya partibildningar.

Söker man lagstiftningsvägen förhindra detta, kan förtroendet för demokratin äventyras.

"Kommunens väl" kan kanske många gånger vara just vad en kommun behöver.

Vid vägskälet

Opinionsmätningen från mars beträffande partiernas inbördes läge i väljaropinionen har hastigt satt folkpartiet i en situation, där man måste bestämma sig. Sedan det för partiet olyckliga valet 1973 har då och då små ljusglimtar kunnat skönjas i dessa opinionsmätningar. Men nu står skriften på väggen. Från januari till mars detta år har folkpartiets siffror gått ner från 8 % till 6 %.

Det betyder att om partiet inte lyckas forma en politik, som återvinner väljarnas förtroende, står katastrofen för dörren. Sven Erik Larsson i DN, som i icke ringa mån bidragit till partiets svåra läge genom att engagera tidningens stora inflytande för ett samarbete mellan socialdemokraterna och folkpartiet, har i en bekymrad kommentar uttalat att tillbakagången inte går att tillfredsställande förklara.

Den som på fullt allvar tror det måste vara låst i ett önsketänkande. Folkpartiet byggde i 25 år upp sin position i svensk politik under Bertil Ohlins ledning genom att framträda som det stora liberala oppositionspartiet — det samlande liberala alternativet till socialdemokratien. Det hade visserligen en folkrörelseförankring i frikyrklighet och nykterhetsrörelse. Men dess plattform var väsentligen ideologisk — inte organisatorisk eller byggd på samhörighet med ekonomiska intresseorganisationer. Partiets slagkraft utåt låg främst i dess starka press. Allteftersom folkrörelsestödet sviktade genom att dessa rörelser själva försvagades och andra massmedia minskade pressens betydelse, blev betydelsen av den ideologiska plattformen allt större.

För ett parti i en sådan situation är det naturligtvis livsfarligt att idépolitiskt sätta sig mellan två stolar. Att på en modifierad ide-

logisk linje vinna nya väljare är i dagens stelnade partipolitiska miljö i alla händelser en uppgift på mycket lång sikt. Opinionsutvecklingen efter valet visar att folkpartiet riskerar att bli tillintetgjort om det försöker sig på en politik, som innebär en förskjutning från socialliberalism till liberalsocialism.

Dessbättre är det inte för sent för Gunnar Helén att bryta sig själv och sitt parti ut ur den tvetydiga hållning, som så uppenbart förkastas av partiets sympatisörer. I själva verket har han nu sin stora chans, nämligen att återupptaga uppgiften som ledande kraft i en samlad liberal opposition — ty alla de tre oppositionspartierna är ideologiskt i grunden liberala, om ock med olika förtecken.

Gör han det med kraft och skicklighet — och under motgångens dagar har han visat prov på båda egenskaperna — kan folkpartiet mycket väl komma att göra en come-back i stor skala. Det ligger fuller väl inom möjligheternas gräns att en samlad liberal opposition vinner valet 1976 — ett val, som främst kommer att gälla skattepolitiken och inflationen. Vilken stark ställning skulle hans parti då inte få i en liberal samlingsregering. Att välja rätt linje borde inte vara svårt. Alternativet är ju en ända med förskräckelse eller — i bästa fall — en förskräckelse utan ände.

Kristendom och broderskap

Vad folkpartiet kan ha för glädje av sin riksdagsman Sten Sjöholm undandrar sig utomståendes bedömning. I en votering den 20 mars röstade han ensam av de borgerliga med socialdemokrater och kommunister och lyckades därmed förhindra lottning om en motion, som begärde utredning av rätt till avdrag för gåvor till religiösa och ideella organisationer. Att regeringsanhängarna skyggar redan inför tanken på en skattelättnad vet vi. Men att en folkpartist, med många frireligiösa bland sina väljare och med vetskap om — och den vetenskapen måste han ha — hur svår inte minst

många friförsamlingars situation är i dessa tider, söker motivera sin ståndpunkt ur speciell kristen synpunkt, det förefaller vara rent hyckleri.

Hr Sjöholm citerade bibeln och fann det också vara fel att "givandets glädje skulle bero av avdragsrätten". Att det är givandets förmåga som skulle höjas förbigick han. Han har inte brytt sig om att ta reda på vilka belopp som frivilligt ges till mission och Lutherhjälp eller för att hålla missionshus beboeliga och för att betala frikyrkliga pastorers tämligen magra arvoden. Han kan, om han vill, förneka att detta är goda ändamål. Men han kan inte förneka att gåvorna ges, och inte heller att de med avdragsrätt i deklarationerna skulle kunna öka.

Att i sammanhanget också återropa Gud för ett avslag är minst sagt egendomligt. Men detta var vad hr Carl-Eric Lundgren (s) gjorde. Han svarade för utskottet och kunde inte förstå att någon ville ha avdrag för en gåva till Gud. Hr Lundgren är broderskapare och tillhör alltså den grupp, som förr ville göra socialdemokratiska riksdagsmän till kristna men nu vill göra de kristna till socialdemokrater. Som sådana skall de hålla på höga skatter, medan att vilja sänka skatterna bör förbehållas de okristna. Till allt annat blir regeringen därmed mer kristen än oppositionen och hrr Palme och Sträng allra mest.

Om någon betvivlar att så är fallet, hänvisas han eller hon härmed till en statskyrko-präst. Fru Lillemor Erlander, på sin tid energisk ordförande i en misslyckad statlig utredning om leksaker, vårdar sig numera inte om barn utan om själar. Hon är prästvigd för svenska kyrkan. Hon är helt på kristna-socialdemokrater-linjen. Ett klipp ur vad hon i vintras skrev i tidskriften Broderskap (s) gick genom pressen. Här citeras det efter SvD; det förtjänar att gömmas och bevaras:

Och vi skall och får alltså vara jublande glada över att politiken är lätt och glad och rolig ibland och över att allt går bra. Men vi får inte vara glada över att vi är

duktiga för det är ju Hans gåvor till oss som vi använder. Edra namn är skrivna i himmelen. Så får vi perspektiv också på SIFO-siffror.

Om detta inte om några år kommer att räknas pastor Erlander som merit för biskopsstolen i Linköping, under vilken hon tjänstgör, finns förvisso ingen rättvisa i världen!